

Kainulaiset/ Norjansuomalaiset

Keitä kainulaiset/norjansuomalaiset ovat?

Kainulaiset/Norjansuomalaiset ovat vähemmistö, jolla on kainulainen/norjansuomalainen kulttuuritausta ja jonka kielenä on kainu ja suomi. Vähemmistö kutsuu itseään norjaksi nimityksillä *kvener* ja *norskfinner*.

Tuodakseen esille sen seikan, että kysymys on yhdestä ja samasta vähemmistöstä, Suurkäräjät päätti vuonna 2011, että ryhmää kutsutaan nimellä *kvener/norskfinner*.

■ Norjasta suomeksi kääntänyt Eira Söderholm

Historia

Kainulaiset (norjaksi *kvener*) eli norjansuomalaiset (norjaksi *norskfinner*) ovat eläneet Pohjoiskalotilla ikimuistoisista ajoista. Heidän elinkeinonsa vaihtelivat vuotuisen ajankierron mukaan rannikon ja sisämaan välillä. Asutuksen ydinaluetta oli Pohjanlahti, Tornionlaakso ja alue siitä kohti pohjoista aina Jäämerelle asti. Emme tiedä, koska kainulainen/norjansuomalainen asutus sai Norjassa alkunsa, mutta varhaisimmat kirjalliset tiedot heistä on veroluetteloista 1500-luvulta.

1700-luvun alkupuoliskolla kainulaisten/norjansuomalaisten lukumäärä lähti kasvuun nykypäivän Finmarkun ja Tromssan lääneissä. Väestönkasvu Pohjois-Suomessa ja Pohjois-Ruotsissa aiheutti, että yhä useammat kainulaiset/norjansuomalaiset talonpojat siirtyivät viljelemään maata Norjan pohjoisosiin. Myös Ruotsin ja Venäjän väliset sodat ja ajoittaiset katovuodet olivat edesauttamassa väen siirtymistä pohjoisemmaksi. Norjan viranomaiset toivoivat laajempaa vakinaista asutusta harvaanasutuille pohjoisille alueille ja antoivat kainulaisille/norjansuomalaisille asuttajille sekä oikeuksia että verohelpotuksia. Kainulaiset/Norjansuomalaiset yhdistivät maanviljelyn ja kalastuksen Finmarkun ja

Tromssan läänin vuonojen rannoilla, ja heidän asutuksestaan muodostui talonpoikaiskyliä myös sisämaahan kuten Kaarasjokeen, Koutokeinon ja Tenojoen laaksoon. Kainulaiset/Norjansuomalaiset metsästivät ja kalastivat osin samoilla alueilla kuin saamelaiset, ja tämä sai toisinaan aikaan erimielisyyksiä näiden ryhmien välille.

Kainulaisten/Norjansuomalaisten lukumäärä nousi 1820-luvulta suurin piirtein vuoden 1900 tienoille asti. Asutuksen kasvua oli nyt suuremmassa määrin vahvistamassa alkava teollisuus. Kalateollisuus, monenlainen kalastus ja kaivokset vaativat yhä enemmän työvoimaa. Työväkeä tuli sekä etelämpää Norjasta että Pohjoiskalotin sisäosista. Huhut Pohjois-Norjan monenlaisista mahdollisuuksista vetivät puoleensa yritteliäitä ja kyvykkäitä ihmisiä, ja nämä taas puolestaan kehittivät uutta toimintaa jo olemassaoleviin kainulaisiin/norjansuomalaisiin paikallisyhteisöihin.

Vähitellen kainulaiset/norjansuomalaiset olivat enemmistönä useissa kalastus- ja muissa kylissä ja Vesisaaren kaupungissakin. He säilyttivät Finmarkussa ja Tromssan läänissä pitkään niin kielensä kuin muutkin

kulttuuriset erikoispiirteensä. Näin ennen kaikkea siksi että toisissa paikoin asutus oli lähes puhtaasti kainulaista/norjansuomalaista, ja myös siksi että heidän asuttamilaan paikkakunnilla kainulaiset/norjansuomalaiset ja etniset norjalaiset asuivat selvästi erottuvilla alueilla. Tällaiset paikkakunnat houkutteivat jatkuvasti puoleensa uutta kainulaista/norjansuomalaista asutusta, ja yhteydet Pohjois-Ruotsin ja Pohjois-Suomen suomenkielisiin olivat tiiviit. Voikin yhtä hyvin puhua asuinpaikan vaihdosta Pohjoiskalotilla kuin muutosta Norjaan.

1800-luvun puolivälin tienoilla viranomaisten positiivinen asennoituminen ja politiikka kainulaisia/norjansuomalaisia kohtaan alkoi muuttumaan. Tähän vaikuttivat muun muassa kansallismieliset, rasistiset ja darwinistiset aatevirtaukset. Uskottiin että oli olemassa jonkinlainen ”suomalaisvaara”, miltä kuitenkin puuttui todellisuuspohja. Ajateltiin että kainulaiset/norjansuomalaiset mahdollisesti eivät olisi lojaaleja Norjan kohtaan siinä tilanteessa, että Venäjän esittäisi Norjalle aluevaatimuksia. Suomessa esiintyi kansallismielisiä liikkeitä, ja monet pelkäsivät myös, että nämä esittäisivät vaateita Norjalle. Kainulaisiin/Norjansuomalaisiin kohdistuneesta uudesta politiikasta oli monenlaisia seurauksia: Koska

monilta puuttui Norjan kansalaisuus, heiltä voitiin evätä oleskeluoikeus maassa. Vuoden 1902 maanmyyntilaki määritteli, että vain norjaapuhuvilla Norjan kansalaisilla oli oikeus omistaa maata Finmarkussa. Viranomaiset jättivät tietoisesti rakentamatta kulkuyhteyksiä rajan yli Suomen puolelle voidakseen näin estää kainulaisten/norjansuomalaisten yhteydet Suomeen. Oltiin rakentamassa uutta Norjan kansallisvaltiota, ja siksi lehdistön, kirjastojen ja radion piti välittää vain norjalaista kulttuuria. Kainulaisilta/Norjansuomalaisilta estettiin raja-alueilla pääsy julkisiin virkoihin. Kuulumisesta kainulaiseen väestönosaan tuli häpeällistä, ja monet siitä vaikenivatkin. Rakennettiin sisäoppilaitoksia, missä kaikki opetus oli norjaksi ja minkä tehtävänä oli norjalaistaa kainulaiset/norjansuomalaiset koululapset.

1800-luvun alkupuoliskolla monet kainulaiset/norjansuomalaiset lapset saivat käytännössä oman äidinkielenensä opetusta. Noin vuodesta 1870 lähtien kainulla/suomella oli vain kristinopin apukielen asema. Vuonna 1936 Suurkäräjät päätti, että suomea ei enää saanut käyttää apukielenäkään. Mutta silloinkin, kun suomi oli pelkkä apukieli, kuitenkin osa kainulaisista/norjansuomalaisista lapsista oppi lukemaan ja kirjoittamaan äidinkieltään

koulussa. Tästä johtuen ennen ja jälkeen vuoden 1936 syntyneiden kielitaidon välillä on merkittävä ero. Samassa tahdissa kuin oman kielen taito heikkeni ja korvautui norjan kielellä, väheni myös kainun/suomen suullinen käyttö. Kielto käyttää suomea peruskoulun opetuskielenä poistui vasta vuonna 1980.

Kainulaiset/Norjansuomalaiset vastustivat 1800-luvun lopulla norjalaistamispolitiikkaa. Muun muassa julkaistiin suomenkielisiä sanomalehteä, perustettiin suomenkielisiä kirjakokoelmia ja yritettiin perustaa suomenkielinen koulukin Vesisaareen. Työkielenä oli monin paikoin kainu/suomi. Kuitenkin harjoitettu politiikka ja negatiiviset asenteet kainulaisia/norjansuomalaisia kohtaan vaikuttivat, että vanhemmat lakkasivat puhumasta lapsilleen kainua/suomea suojellakseen näitä syrjimiseltä. Vanhemmat saivat usein kuulla, että monikielisyys on vahingoksi lapsille. Samalla myös monet kainulaiset/norjansuomalaiset ajattelivat itsekin, että oli tärkeää, että lapset osasivat norjaa. Norjahan oli koulutuksen ja työelämän kieli, ja sikäli se auttaisi lapsia parempaan tulevaisuuteen Norjassa.

1960-luvulla vaikuttikin jo siltä, että kainulainen/norjansuomalainen kulttuuri kokonaan

häviäisi. 1970-luvun alusta alettiin kansainvälisesti kiinnittämään huomiota vähemmistöjen oikeuksiin, ja Norjaankin perustettiin useampia vähemmistöjen etujärjestöjä. Nytemmin Norjan viranomaiset ovat luopuneet norjalaistamispolitiikasta ja katsovat velvollisuudekseen huolehtia kainulaisen/norjansuomalaisen kulttuurin ja kainun/suomen kielen säilymisen ja kehittymisen edellytyksistä. On kuntia, niin kuin Porsangin ja Omasvuonon kunnat, jotka ovat julistautuneet kolmekielisiksi ja kolmekulttuurisiksi kunniksi ja joissa norjalaisuus, saamelaisuus ja kainulaisuus/norjansuomalaisuus ovat tasa-arvoisessa asemassa. Valtion tielaitos pitää osaltaan huolta kolmekielisyydestä käyttämällä monin paikoin kolmekielistä kyltitystä.

Kieli

Laajahkon keskustelun jälkeen Norjan viranomaiset myönsivät kainun kielelle oman kielen statuksen vuonna 2005. Kieli oli ollut poissa kirjallisesta käytöstä melkein sata vuotta, ja nyt pitäisi laatia kielioppi, sanakirjoja ja oppivälineitä. Kainu on läheistä sukua meänkielen eli Tornionlaakson suomen kanssa, ja se on myös suomen kielen sukulaiskieli, mutta eroaa näistä selvästi ja on oma kielenensä. Kainu on ollut vuorovaikutuksessa norjan kielen kanssa ja siinä onkin koko

Uskonto

Uskonto on monille kainulaisille/norjansuomalaisille tärkeä asia. Lestadiolainen herätysliike sai 1800-luvun keskivaiheilla vahvan jalansijan suuressa osassa kainulaista/norjansuomalaista yhteisöä. Samalla kun Norjan kirkossa useimmiten saarnattiin vain norjaksi ja siitä vähitellen muodostui tärkeä norjalaistamispoliittikan väline, tarjosi lestadiolaisuus suomenkielisin Raamattuineen ja virsikirjoi-neen kainulaisille/norjansuomalaisille mahdollisuuden uskonnolliseen toimintaan heidän omalla kielellään. Lestadiolaisilla seuroilla on edelleenkin merkitystä perinteisen kielenkäytön säilymiselle.

joukko norjalaisia lainasanoja. Erityisesti tämä koskee modernia elämänmuotoa ja yhteiskun- taelämää kuvaavaa sanastoa.

Kainun kielen olemassaolo on vahvasti uhat-tuna. Lähinnä vain vanhimmat sukupolvet puhuvat sitä vielä päivittäin. Vanhemmat eivät enää opeta lapsilleen kainua, mutta nyt näyttää olevan vahvistumassa ilmiö, että isovanhem- mat pyrkivät antamaan kieltensä eteenpäin lastenlapsil-leen. Nuoriso on uudelleen kiinnos- tunut kiel-estä ja saanut mahdollisuuden oppia sitä. Norjansuomalaiset pitävät suomea omana kielenään, ja kieli saa ja on saanut uutta voimaa sitä kautta, että yhä useammat suku- polvet ovat muuttaneet Norjaan.

Suomea toisena kielenä opetusta alettiin kokeilemaan vuonna 1990. Sitä ennen suomea oli opetettu muutamissa kouluissa valinnaisena aineena. Vuonna 1997 oppi- aineelle laadittiin oma opetussuunnitelma, ja vuotta myöhemmin saivat sellaiset lapset, joilla oli kainulainen/norjansuomalainen tausta, lakimääräisen oikeuden tämän oppisuunnitelman mukaiseen kainun tai suomen opetukseen. Syksyllä 2013 594 oppilasta valitsi suomi toisena kielenä -oppiai- neen, mutta oppiaineen suosio on laskenut voimakkaasti, sillä kouluvuonna 2001–2002

oppiaineen valitsi 1073 oppilasta. Edelleen on suuri puute kainun kielen oppivälineistä, mutta niitä ollaan kehittämässä.

Nykypäivän kainulaiset/ norjansuomalaiset

Emme ole varmoja siitä, paljonko kanulaisia/norjansuomalaisia nykyään on, sillä Norjassa ihmisten etnisyyttä ei tilastoida. Virallisissa asiakirjoissa on tavallista käyttää lukua 10 000:n ja 15 000:n välillä, mutta määrä saattaa olla paljon suurempikin. Kainun/Suo- men puhujien lukumäärä on paljon pienempi, ja se on laskenut jyrkästi viimeisten sukupolvien aikana. Monilla kainulaisilla/norjansuomalaisilla on myös saamelaisia ja norjalaisia sukujuuria. Toisen maailmansodan aikainen evakuointi ja muuttoliike etelään ovat aiheuttaneet, että nykyään kainulaiset/norjansuomalaiset asuvat hajallaan ympäri maata.

Kainulainen/Norjansuomalainen kulttuuri on kaikesta norjalaistamisesta huolimatta yhä olemassa ja elossa. Monet laulavat kainulai- sia/norjansuomalaisia ja suomalaisia lauluja ja virsiä. Erityisesti tämä koskee lastenlauluja. Kainunkielistä kaunokirjallisuutta, sekä romaa- neja että runoteoksia, on julkaistu, ja vähän aikaa sitten ilmestyivät ensimmäiset kainun- kieliset lastenkirjat. Kainulainen/Norjansuoma-

lainen käsityö ja ruokaperinteet elävät eri paikoissa asuvien tulisielujen ansiosta. Tällä hetkellä on koko joukko kainulaisia/norjansuomalaisia etujärjestöjä ja instituutioita, joiden tehtävänä on dokumentoida ja välittää kainulaista/norjansuomalaista kulttuuria.

Kainulaiset/Norjansuomalaiset ovat monella tapaa lyöneet leimansa Pohjois-Norjan kulttuuriin. Tästä yksi esimerkki on heille tyypilliset rakennustavat. Niin kutsuttu Varengin-talo on iso puinen rakennus, missä saman katon alla on niin asuinhuoneet, talli kuin navettakin. Kainulaisilla/Norjansuomalaisilla oli, samaan tapaan kuin etelämpänä asuvilla metsäsuomalaisillakin, käytössä savuhormiton sisäanlämpiävä uuni. Sauna oli ja on yhä kainulaisten/norjansuomalaisten erityistuntomerkki.

Järjestöjä:

Kainulaisilla/Norjansuomalaisilla on kolme eri etujärjestöä, joilla kaikilla on jonkin verran toisistaan poikkeava näkemys omasta identiteetistä ja kielestä.

Ruijan Kveeniliitto/Norske kveners forbund painottaa kainua omana kielenään erillisenä suomensuomesta/suomesta. Järjestö käyttää kainun kieltä ja haluaa ensisijaisesti, että kaikki opetus olisi kainun kielellä. Ruijan

Kveeniliitto/Norske kveners forbund painottaa, että kainun kansa on alkuperäinen pohjoinen kansanryhmä samoin kuin sukukansat Pohjois-Ruotsissa ja Pohjois-Suomessa.

Kveenimaayhistys/Kvenlandsforbundet

kutsuu kieltä *kveenuomeksi* ja pitää kainua suomen murteena. Järjestö käyttää suomalaista kirjoitustapaa ja on sitä mieltä, että tämä on paras tapa säilyttää kieli elävänä. Heidän mielestään suomi pitäisi hyväksyä kainulaisten omaksi vähemmistökieleksi. KLF pitää kainulaisia pohjoisena alkuperäiskansana.

Norsk-finsk forbund/Norjalais-Suomalainen

Liitto oon maanlaajuinen Norjassa asuvien suomalaisten ja suomalaisten jälkeläisten etujärjestö. Organisaation oma kieli on suomi. Termi *norskfinner* on ollut Norja-Suomi-seurojen käytössä jo 1920-luvulta lähtien. Järjestön tarkoituksena on suomen kielen, norjansuomalaisen kulttuurin ja suomalaisen kulttuurin säilyttäminen ja edistäminen, ja edistää norjansuomalaisten oikeuksia kansallisena vähemmistönä samoin kuin Norjassa asuvien suomalaisten oikeuksia. Näitten tavoitteiden lisäksi järjestöllä ei ole vaatimuksia, jotka liittyisivät elinkeinopolitiikkaan tai asemaan omana kansanryhmänä tai alkuperäiskansana.